

TÜRK ATA SÖZLERİNDE “BARIŞ”*

Yrd.Doç.Dr.Muhsine Börekçi*

Yrd.Doç.Dr.Cengiz Alyılmaz*

Yrd.Doç.Dr.Yusuf Tepeli*

Barış, insanlık tarihinin ortak arayışlarından, evrensel kültürün ortak unsurlarından biridir. Bu göstergenin kavram alanında ise insanların başka insanlarla, başka canlılarla toplumların başka toplumlarla, milletlerin başka milletlerle, olan ilişkileri vardır. Kısaca, ferdin kendi beniyile başlayan barış halkası; ailesi, çevresi, milleti, devleti vs. ile olan ilişkilerini milletlerin ve devletlerin birbirleri ile ilişkilerini içine alacak kadar genişler. Yani çok geniş kavram alanı olan bir göstergedir.

Türkiye Türkçesindeki **barış** göstergesi, **ba-** fiil köküne **-r-** ve **-ş-** fiilden fiil yapım eklerinin getirilmesiyle elde edilmiş **barış-** fiilinin **emir** çekiminin kavram işareti olarak kullanılmasıyla oluşmuş bir isimdir. Eski Türkçede **bar-** şeklinde olan, bu gün Türkiye Türkçesinde **var-** şekline dönüşmüş olan bu kelime, “**var-**, **git-**” anlamını taşımaktadır. Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemi metinlerinde **bar-** şeklinde geçen bu fiil, Batı Türkçesinde **var-** şeklinde, Doğu Türkçesinde ise **bar-** şeklinde kullanılmış ve halâ da kullanılmaya devam etmektedir. Bu gün Türkiye Türkçesinde bu fiilin işteş çatılı kullanımında “**varış-**, **gidiş-**” anlamı değil “**uyuş-**, **hoşlan-**, **anlaş-**, **sulh et-**” anlamı esastır. Zaten bu anlam genişlemesinden dolayı da kelime **varış-** şekline dönüşmemiş; bu anlam farkını (farklı enformasyonu) ifade etmek için olsa gerek Batı Türkçesinin genel temayülünün aksine **barış-** şekli korunmuştur. Bu kelimenin isim olarak kullanımı yenidir; fakat 14. yüz yılda **barışık**, **barışıklık** isim olarak “**barış**”, “**sulh**” anlamında kullanılmıştır. Fiil olarak kullanımı ise yine bu yüz yıla kadar gitmektedir.

* Bu makale, 24-25 Ekim 1996 tarihlerinde, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'nin düzenlemiş olduğu “Dünya Barışı ve Eğitim İlişkileri Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulmuştur.

* Atatürk Üniv. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesidirler.

Ayrıca Eski Türkçe'de **ba-** fiilinin “bağla-” anlamında kullanıldığını ve **bağ** <**ba-g** “İlişki, bağ, irtibat” isminin de bu kökten türediğini ilave edelim.

Barış- ve **barış** kelimelerinin bu gün Türkiye Türkçesinde kullanılan **barışçı, barışçıl, barışçılık, barışık, barışıklık, barışma, barışsever, barışseverlik, barıştır-, barıştırma** gibi türevleri vardır.

Ayrıca Türkiye Türkçesinde **ateşkes, sulh, hazar, sükun, sükunet, uyuşma, uzlaşma** sözlük biçimbirimleri; Başkurt Türkçesinde **tatıv, tatıvlık, tınıslık, dust**; Kazak Türkçesinde **beybitsilik**; Kırgız Türkçesinde **tınçtıq**; Özbek Türkçesinde **tinçlik**; Tatar Türkçesinde **tatu, tatuluk, dus, tınçlık**; Türkmen Türkçesinde **parâhatlık, dînçlik**; Uygur Türkçesinde **teçlik, tinçlik, sülh**. biçimbirimleri barış kavramını karşılamak üzere kullanılmaktadırlar. Bu kavram ve biçimbirim zenginliği, Türk milletinin hayat felsefesinde gittikçe daha önemli bir yer tutan kavramın Türk dilinde de geniş ölçüde işlendiğini gösteriyor.

Demek ki Türk milleti **barış** kavramını her şeyden önce somut anlamda “**ilişki**” olarak yorumlamış ve **bağ** ile **bağla-** ile aynı kökten türetmiştir. Bunun da son derece gerçekçi bir yaklaşım olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira bu gün herkes her seviyede barışın önce iletişim ile yani Türkçe **bar-** “var-, git-” fiil kökünde olduğu gibi “gidip gelme” ile ilgili olduğunu kabul etmektedir. Modern söylemde diyalog veya iletişim diye adlandırılan kavramların temeli de gidiş geliş'e dayanmaktadır. Bu yüzden Türk muhayyilesi “Gözden ırak olan, gönülden de ırak olur.” sözünü yaratmış gibidir. Yani Türk milleti, dolayısıyla Türk dili **barış** için temel olan eylemi ilk yazılı metinler zamanında doğru tespit etmiş ve millî kültürümüze evrensel kültür unsurlarından biri olan **barış** kavramını kazandırmıştır. Bunun sonucu olarak da insan ilişkileri, toplum ilişkileri, millet ilişkileri ata sözlerinin temel konularından biri haline gelmiştir.

Atalar sözü, milletlerin yüz yıllar süren deneyimlerini genç kuşaklara aktarmayı amaçlayan özlü sözlerdir. İnsanların, toplulukların, milletlerin hayat tecrübelerini dile aktararak ölümsüzleşüren, böylece de bilgileri, deneyimleri birbirine ekleyerek millet hayatının güzelleştirilmesine katkı sağlayan değerli formüllerdir. Bu

formüllerin insan ömrünün asla yetmeyeceği çok uzun yıllar denenerek elde edildiği düşünülürse değeri bir kat daha artar.

İnsan, her coğrafyada, her millette insandır. Yani hangi millettense olsun, hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın "insanlık" ortak paydası altında birleşir. Bu da onun kültüründe millî unsurların yanı sıra evrensel unsurların da yer aldığı anlamına gelir. Millî kültüründe yaşattığı evrensel değerlerin çokluğu, bir milletin kendini aşması, başka kültürleri de kucaklaması kısaca uygar bir toplum olması anlamını taşır. Ata sözleri içerik açısından tasnif edildiğinde onları yaratan halk muhayyilesinin ne kadar arif, ne kadar âlim, ne kadar filozof olduğu ve aynı zamanda evrensel kültüre ne kadar damgasını vurabildiği de ortaya çıkar. Ata sözlerinin dilde yüz yıllarca işlenen kavramların imbiikten geçirilmesine titizlikle seçilip yargılaştırıldığı düşünülürse bu kavramların milletlerin millî ve evrensel boyutlardaki kültür düzeyini göstermekte ne kadar yetkin bir ölçü olduğu anlaşılır.

Güzel bir Türk ata sözünde "*Dervişin fikri ne ise zikri de odur.*" denilmektedir. **Barışın** Türk dilinin en eski kavramlarından biri olduğu yukarıda açıklanmaya çalışıldı. Demek ki **barış** Türk hayat felsefesinin temel kavramlarından biridir. Bu kavramın Türk milletinin zikrine de yansımış olması tabiidir.

Tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanan, çok değişik ve geniş coğrafyalarda yaşayıp hüküm süren, birbirinden farklı ırktan ve dinden milletlerle sosyal, kültürel, siyasal, politik, ekonomik, ticari ilişkileri olan Türk milletinin de barışın kavram alanına giren **sevgi, dostluk, hoşgörü, birlik-bütünlük-beraberlik, iyilik, fedakarlık** vb. konularıyla ilgili deneyimlerini deyim, vecize ve ata sözleri gibi kalıplaşmış, tabiri caizse billurlaşmış ifadelerle geçmişten hale, halden de istikbale iletmış olması son derece tabiidir. Bu da Türk ata sözlerini taradığımızda **barış** kavram alanı içinde pek çok ata sözüyle karşılaşacağımız anlamına gelmektedir.

Ata sözlerinin her şeyden önce deneyimlerin geleceğe aktarılma vasıtası olduğu düşünülürse onların "eğitim" amaçlı oldukları anlaşılır. **Barış** da tesis edilmesi, geliştirilmesi ve korunması çok zor olan, ciddi bir eğitim süreci gerektiren, her zaman bir bedeli olan, kişiliğinden taviz verme durumundan çok ince bir çizgi ile

ayrılan kısacası ciddi bir alt yapı isteyen bir olgudur. Hiçbir fert, hiçbir toplum, hiçbir millet her şeye rağmen **barışa** razı olamaz. Bu nedenle de barışın kavram alanı içine giren alt kavramlar, barışın niteliğini ve bazı şartlarını ortaya koyması bakımından çok önemli olan ayrıntılardır. Genelde ata sözleri, özelde Türk ata sözleri bu ayrıntuların hiçbirini atlamadan işlemişler; böylece de bir toplumun, Türk toplumunun hangi şartlarda ve nasıl bir barış telkin ettiğini ortaya koymuşlardır. Bu durum da doğal olarak doğrudan barış kavramının işlenmediği, bu olgunun ortaya çıkmasına veya çıkmamasına zemin hazırlayan çeşitli ayrıntuların işlendiği ata sözlerinin oluşmasına sebep olmuştur.

Türk ata sözleri Türk toplumunun hayat şartlarını, geleneklerini ve dünya görüşünü ortaya koyarken fertlerin pratik zekâsını, fikrî kıvraklığını ve sentez yeteneğini de hesaba katar. Sistemin parçalarını tek tek işler. Eskilerin deyimiyle “efradını cem” edip “ağyarını da men” ederek bütüne ulaşmak kişilere düşer. Barışı da bir sistem olarak düşünürsek Türk ata sözlerinde sistemi oluşturan parçaların işlendiğini görürüz. “Efrat” ve “ağyar” yani unsurlar zıtlıkları ve benzerleri içinde eksiksiz işlenir. Her ihtimal, olumlu ve olumsuz her yan hatırlatılır. Böylece -fert veya millet seviyesinde- kişilikten taviz veren topal ve hayalî barış kavramı değil; ferdin ve milletin kişiliğine de barış kavramı kadar önem veren üç ayaklı ve gerçekçi bir barış felsefesi ortaya konur.

Şimdi **barış** kavramını oluşturan alt kavramlar etrafında oluşmuş ata sözlerinden bazılarını alt alta getirerek söylediklerimizi örneklendirmeye çalışacağız.

Barış kavramının en temel alt kavramlarından biri **birlik-bütünlük-kardeşlik** duygusu. İnsanın tek başına yaşayamayacağı, birlikten kuvvet doğacağı gerçeği Türk ata sözlerinde çok işlenen bir konudur. Daha **Orhun Yazıtlarında** örneğini buluruz:

Yuyka erkli toplagalı uçuz ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz; yuyka kalın bolsar toplaguluk alp ermiş; yinçge yogan bolsar üzgülik alp ermiş.” (Bir şey yufka iken/ ince iken onu delmek kolay imiş; ince olanı kırmak da kolay; yufka kalın olursa

onu delmek zor imiş, ince olan şey yoğun, sağlam olursa onu kırmak zor imiş.)
(**Bilge Tonyukuk Yazıtı.** 13-14).

Böylece birliğin, bütünlüğün, dayanışmanın pek çok tehlikeye karşı koymak için etken bir silah olduğu telkin edilmektedir. Zira devlet, millet olmanın temeli ve bunu sürdürmenin ön şartı da **birlik-beraberlik**tir. Bu gerçek yine **Orhun Yazıtlarında** net bir biçimde şöyle vurgulanmıştır:

“Türük begler bodun bunı eşidin Türük bodun tirip il tutsıkiñin bunda urtum yañılıp ölsikiñin yeme bunda urtum.” (Türk beğleri, milleti bunu işitin: “Türk milletinin birlik ve beraberlik halinde devlet olacağını/ devlet kuracağını buraya hâkkettim/ kazıdım, yine hataya düştüğü (yani birlik beraberlikten ayrıldığı) takdirde yok olacağını da buraya hâkkettim/ kazıdım.) (**Költigin Yazıtı** Güney Cep. 10-11).

Türkçede bu konudaki ata sözlerinin sayısı oldukça fazladır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

“Adam adama daim gerek.”

“Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil.”

“Ağaç ağaç içinde büyür.”

“Ağaç dibinden su içer.”

“Ağaç yaprağıyla gürler.”

“Altın eşik, gümüş eşiğe muhtaç.”

“Arılar bey olan kovana üşüşür.”

“Askersiz serdar olmaz.”

“Ayak gitmese el getirmez.”

“Az el aş kotarır, çok el iş kotarır.”

“Az eli aştı gör, çok eli işte gör.”

“Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz.”

“Baş büyük ama ayağa muhtaç.”

“Bir bulut ile kış olmaz.”

"Bir bulula yağış yağmaz."

"Bir çiçekle yaz gelmez."

"Bir el eli (yursa) iki el yüzü yur (yıkar)."

"Bir elin nesi var, iki elin sesi var."

"Bir elin sesi (şamatastı) çıkmaz (olmaz)."

"Bir göz ağlarken öbür göz gülmez."

"Bir gülle bahar gelmez."

"Birlik dirliktir (Birlikte olur dirlik)."

"Birlikle demir yumşar."

"Birlikten kuvvet doğar."

"Çok ağız bir olunca, bir ağız hiç olur."

"Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan."

"El elile, değirmen yel ile."

"El eli (bir el bir eli) yıkar, iki el de yüzü (yıkar)."

"El eli yıkar, el de döner yüzü yıkar."

"El eli yur, el (de) yüzü yur."

"El elin aynasıdır."

"El, kol ile iş görür."

"Harman yel ile düğün el ile."

"İki el bir baş için."

"İki fındık bir olsa, bir kozun başını yarar(lar)."

"İnsan insana gerek olur, iki serçeden börek olur."

"İnsan insana lâzım olur."

"İşi çoklukla görmeli, yemeği çoklukla yemeli."

"Kanatsız kuş uçmaz."

"Kimsesiz dağlar, oturmuş ağlar."

“Komşu ahret yoldaşı.”

“Kurt bunalır ahıra düşer, insan bunalır insana düşer.”

“Kurunun yanında yaş da yanar.”

“Nerde birlik orda dirlik.”

“Palasa bürün, el ile sürün.”

“Pilâvdan dönen kaşığıın sapı kırılsın.”

“Sâde piriñçe zerde olmaz.”

“Sermayen bir yumurta ise taşa çal.”

“Sıkışan pekişir.”

“Sürüden ayrılanı kurt kapar.”

“Taş taşa söykenir (dayanır).”

“Taşı taşa. başı başa vururlar.”

“Taşıma suyuyla değirmen dönmez.”

“Tek elin şakırtısı olmaz. (Tek elin sesi çıkmaz).”

“Tek kanatla (kanatlı) kuş uçmaz.”

“Ulu ağacın gölgesi dal ile, mutlu evin yakışığı döl ile.”

“Yalnız kaz ötmez.”

“Yalnız öküz boyunduruğa koşulmaz.”

“Yalnız taş(la) duvar olmaz.”

“Yalnız yapılan iş, yağmursuz gök gürültüsü.”

“Yalnız yiyen, sofrasını kendi kaldırır.”

“Yalnızın arkadaşı şeytandır.”

“Yalnızlık Allah’a mahsustur.”

Gibi örneklerle de çok işlenen bu duygu birlikte yaşamayı dolayısıyla barışın ilk zeminini bir zorunluluk olarak ortaya koyar. Bu telkinlerden çıkaracağımız sonuç şudur: **İnsanlar, toplumlar, milletler birlikte yaşamak zorundadırlar.**

Komşuluk ilişkileri de bu nedenle işlenmiş olan konulardan biridir:

“Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”

“Börü komşunu yemez.”

“Komşuluk kardeşlikten ileridir.”

“Komşu komşuya bakar, kendini oda yakar.”

Türk ata sözlerinden hareket edilince **barışın** ikinci önemli unsuru **Dostluk-Düşmanlık** vb. olarak karşımıza çıkar. Bu duygular Türk'ün dünya görüşüne ve inancına göre tanımlandığı gibi topluluk içinde yaşamak zorunda olan varlıkların vazgeçemeyecekleri duygular şeklinde yansıtılır. Bu duygular her seviyede **barışın** daha kolay ve kalıcı bir biçimde filizleneceği doğal bir ortam hazırlar:

“Ahmak dost akıllı düşmandan beterdir. “

“Ata dostu oğla mirastır.”

“Ayıpsız dost arayan dostsuz kalır. “

“Bildiğin şeytan bilmediğin insanın yeğdir.”

“Bin dost az, bir düşman çoktur.”

“Çok dostu olanın hiç dostu yoktur.”

“Çok dostun idaresi güç olur. “

Domuz derisinden post olmaz, eski düşman da dost olmaz. “

“Dost acı söyler. “

“Dost ağlatır, düşman güldürür. “

“Dost alışverişte (kötü günde) belli olur. “

“Dost başa bakar, düşman ayağa.”

“Dost beğenmeyen dostsuz kalır. “

“Dost bin ise az, düşman bir ise çoktur. “

“Dost dostun eyerlenmiş audır. “

“Dost gelmeye gelmeye düşman olur, düşman gele gele dost olur. “

“Dost için ölmeli, düşman için dirilmeli. “

“Dost kara günde belli olur.”

“Dost kazanırsan tut, düşman kazanırsan güü. “

“Dost sanma şanlı vaktinde dost olanı, dost bil gamlı vaktinde elinden tutanları. “

“Dosta sır verme düşman olur, düşmana kötü söyleme dost olur.”

“Dostluk başka, alışveriş başka.”

“Dostluk dağca, hesap kılca.”

“Dostluk görünceye kadar değil, ölünceye kadar olmalı. “

“Dostluk göstermekle düşman ezilmez.

“Dostluk iki baştan olur. “

“Dostluk kantarla, hesap miskalle.”

“Dostun attığı taş baş yarmaz. “

“Dostun odu cehennem odundan heterdir.”

“Dostun sertliğinden korkma, düşmanın yaltaklanmasından kork. “

“Dostunu överken yerecek yer bırak.”

“Düğün aşıyla dost ağırılanmaz.”

“Düşenin dostu olmaz.”

“Düşmana sahip çıkan düşman olur.”

“Düşmanın büyüğü küçüğü olmaz.”

“Düşmanın karınca olsa, sen fil ol.”

“Düşmanını kendinden üstün gör, zayıf çıkarsa bahtına.”

“İnanma dostuna. saman doldurur postuna. “

“İyi dost kara günde belli olur.”

“Kaşığın dostluğundan ekmeğın düşmanlığı iyidir. “

“Su uyur düşman uyumaz.”

“Tanımayan dostunu, pazara verir postunu. “

“Yılanın büyüğü, küçüğü olmaz.”

"Dost alınıp satılmaz".

"Dost olmak kolay sürdürmek zor."

"Dostsuz insan kanatsız kuş gibidir".

"Düşmanın balını yiyeceğine dostunun suyunu iç."

"Saygının olmadığı yerde dostluk olmaz."

Az önce ifade ettiğimiz ata sözlerinin bazılarında görüldüğü gibi dostluk, insanların, toplumların ruh zenginliğini yansıtan, birlikte yaşamayı kolaylaştıran ama hem sınırları konusunda hem de seçimi konusunda çok dikkatli olunması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkar. Sınır; kişinin, toplumun, milletin hatta devletin zarar görmemesidir. Yani dostlukta karşılıklılık ilkesi esastır. Her şeye rağmen dostluk değil, kişilikli, karşılıklı, her iki tarafın da maddi ama özellikle manevi ve kalıcı yarar sağlayacağı bir dostluk tanımlanır ve telkin edilir. Dostluğun zıt kardeşi ise **düşmanlıktır**. Yukarıdaki örneklerin bazılarında da görüldüğü gibi **düşmanlık da dostlukla** birlikte işlenen kavramlardan biridir. Bu sözlerde düşmanın küçümsenmemesi, daima uyanık olunması ve dikkatli davranılması yani **Orhun Yazıtlarında** da ifade edildiği gibi:

"Tabgaç bodun sabı süçig, agısı yumşak ermiş. Süçig sabın yumşak agın arıp ırak bodunug ança yağıur ermiş. yağru koontukda kisre anyig bilig anda öyür ermiş. ... süçig sabınga yumşak agısinga arturup üküş türk bodun öltüg." (Çin milletinin sözü tatlı, hediyesi yumuşak imiş. Tatlı sözle ve güzel hediyeyle Türk milletini kandırıp, uzaklarda yaşayan milleti/halık böylece kendilerine yaklaştırmış. Yaklaştırdıktan sonra işte o zaman fesatlıklarını/ kötülüklerini düşünürler imiş...Çin milletinin tatlı sözlerine ve yumuşak hediyelerine/ ipeklilerine kanıp ey Türk milleti! çok öldün.) (**Köl Tigin Yazıtı**, Güney C. 5-6). düşmanın riyakâr davranışlarına aldanılmaması telkin edilir.

Buradan çıkarılacak sonucu bir Halk türküsünün bir mısraıyla bağlayalım:
"Dostuna dost, düşmanına yaman ol!"

Barış'ın önemli alt kavramlarından biri de **İyilik-Kötülük**tür. Ancak **iyilik de kötülük** de pek çok kavramı içinde bulduran geniş bir kavram alanına sahiptir: **Özveri-Bencillik, Hoşgörü-Hoşgörüsüzlük, Alçakgönüllülük-Kibirlik, Anlayışlılık-Anlayışsızlık, İtidalli Olma-Sivrilik, Tatlı Dillilik-Sertlik, Nimet-Külfet** vs..

Bu kavramlar, kişilerin, toplumların, milletlerin birlikte yaşamasını kolaylaştıran veya zorlaştıran dolayısıyla barış için uygun veya uygun olmayan ortam yaratan olgulardır. Türk ata sözlerinde bu kavramlar da sıkça işlenmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz **barış**'ın alt kavramlarıyla ilgili ata sözlerinden bir kaçısı şunlardır:

"Acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır."

"Âdem oğluna (çok) iyilik yaramaz."

"Afiyet ola demekle deniz suyu içilmez."

"Ağalık (beylik) vermekle olur."

"Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır."

"Alt değirmen güçlü akar."

"Ata binilmez yine binilir."

"Bal ile kaymak isteyen akçesine kıymak gerek."

"Balın yoksa, tatlı dilin de mi yok."

"Bana bak bir gözle, sana bakayım iki gözle."

"Baş eğmekle baş ağrımaz. "

"Batman iki taştan, iyilik iki baştan olur."

"Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez."

"Bir baş soğan bir kazanı kokutur."

"Bir dala basınca bin dal sallanır."

"Bir damla kan denizi bulandırır."

"Bir elinin (elinle) verdiği öbür elin duymasın (görmesin)."

"Bir uyuz keçi, bir sürüyü boklar."

“Düşman seni taş ile sen düşmanı aş ile.”

“Eğilen baş taç giyer.”

“El öpmekle ağız kirlenmez.”

“Her nimetin bir külfeti vardır.”

“Kulunum demekle kul olunmaz.”

“Meyveli ağaç başını eğer.”

“Ne ileri koşmalı, ne geride kalmalı.”

“Ne sert ol asıl, ne yavaş ol basıl.”

“Öcün iyisi bağışlamaktır.”

“Önden giden yorulur, arkadan giden soyulur.”

“Pek yaş olma sıkılırsın, pek de kuru olma kırılırsın.”

“Sirkesini, sarımsağını sayan paçayı yiyemez.”

“Tatlı dil yılanı deliğinden çıkartır.”

“Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı.”

“Tatlı söz yerden mal çıkarır, acı söz dinden imandan çıkarır.”

“Zalim ettiğini bulur.”

“Zalimin ömrü az olur.”

Bu örnekler, yukarıda sözünü ettiğimiz kavramların niteliklerini, bedelini, sonucunu, şartlarını ortaya koyar ve toplumun barış içinde yaşaması için uygun ortamın oluşturulması konusunda yol gösterir. Ata sözleri tek tek incelenirse birbiri ile çelişir gibi görünen bazı yargıların aslında dengeyi sağladığı gözlenir. Çünkü barış içinde yaşamak çok boyutlu bir olgudur. İnsandan insana, milletten millete, mekandan mekana, zamandan zamana, durumdan duruma değişir. Ata sözlerinde bu farklılıklar, küçük ayrıntılar dikkate alınarak insanların çevresinden sorumlu ama her işe burnunu sokmayan, alçak gönüllü ama kişilikli, özverili ama aptal olmayan, soğukkanlı ama gerektiğinde heyecanlanabilen, yumuşak huylu ama ezilmeyen bir varlık olması telkin edilir.

Doğruluk-Dürüstlük, Güvenme-İtimat, hem insan ilişkilerinin hem de toplum, devlet ilişkilerinin dolayısıyla barışın sağlam veya çürük temellerinden biridir. Dürüstlük üzerine kurulmayan, karşılıklı güvene dayanmayan ilişkiler hangi seviyede olursa olsun kalıcı olamazlar ve barışı tesis edemezler. Ancak Türkler "güvenilen dağlara kar yağabileceğini" bilirler. Ata sözleri bu konuda da dikkatli olmayı telkin ederler. İnsanı açık olmaya, dürüst olmaya, güvenilir olmaya davet ederler ama kimseye, hiçbir şeye sonsuz derecede güvenmemeyi salık verirler:

"Allah'ın bildiği kuldan saklanmaz."

"Arkasından söyleyeceğini yüzüne söylemeli."

"Ateşin dostluğu olmaz."

"Bakma ellerin sözüne, bulaştırma eline yüzüne!"

"Doğru ol. eğri belasını bulur."

"Doğru yola giden yorulmaz."

"Doğruluk acıdır, meyvesi tatlı."

"Eğri ağaca yayım, her gördüğüne dayım deme!"

"El atına binen tez iner."

"El sözüne bakın karısını çabuk boşar."

"Güvenme varlığa, düşersin darlığa."

"Hesabı pâk olanın yüzü ak olur."

"Yılan (bile) doğrulmayınca deliğine giremez."

Beşerî, sosyal ve siyasî ilişkileri kolaylaştıran bir başka özellik de gücünü bilmek, ona göre davranmaktır. Her kişi, her toplum her devlet kendi misyonunu, kendi gücünü bilip ona göre davranırsa en azından kendisi için işler daha kolay olur. Türkçemizdeki **Haddini bilmek** deyişi de işte bu durumu tanımlar ve bazı ata sözlerimiz bunu öğütler:

"Ağzın karnından büyük olmasın."

"Aklına geleni işleme, her ağacı taşlama."

“At ile eşek yarışmaz.”

“Ayı meşeye küsmüş, meşenin haberi olmamış.”

“Bükemediğin eli (bileği) öp başına koy.”

“Büyük lokma ye, büyük söz söyleme.”

“Çömlek taşa dokunursa vay çömleğin haline, taş çömleğe dokunursa yine vay çömleğin haline”

“Eğilmeyen başın ayağı öpülür.”

“Ördek kaza bakarak çatlar, kıçını yırtar.”

“Senden büyükle konuş, yanında yatma!”

“Söndüremeyeceğin ateşe elini sokma.”

Her işte olduğu gibi her türlü ilişkide de zamanlama çok önemlidir. Doğru adımları doğru zamanda atmak; yanlış adım atılırsa telafisinin çok zor hatta imkânsız olduğunu bilmek gerekir. Yani barış konusunda da **İş İşten Geçmeden** davranmak ve her adımı düşünerek atmak esastır. Çünkü Ata sözlerimizde ifade edildiği gibi:

“Atılan ok geri dönmez.”

“Eşek çamura çöktükten akıl öğretene çok olur.”

“Ölmüş eşek kurttan korkmaz.”

“Tabuta girdikten sonra pencere aranmaz.”

“Yol azınca yol gösteren çok olur.”

Her seviyede barışı engelleyen en azından barış filizinin yeşerip büyümesini zorlaştıran hatta bazan imkânsızlaştıran **Garaz-Kin, Kavga, Silah, Tamah-Tamahkârlık, Ara Bozmak (Dedikodu, fitne), Gaflet, Hırs-İhtiras-Kanmamak-Yetinmemek** gibi olumsuz kavramlar, erdemsizlikler de Türk ata sözlerinde istenmeyen olgular olarak dikkatlere sunulmuştur:

“Ara bozana Cennet’in kapısını açmazlar.”

“Ara bozanın ardından rahmet okunmaz.”

“Araya girersen çözmeye gir, bozmaya girme.”

“Kişi oğlu ara yapar, muhannesler ara bozar.

“Gafil başa düşman erişir.”

“Gaflet gözün perdesidir.”

“Gafil kuşun avcısı çok olur.”

“Öfkeyle kalkan zararlar oturur.”

“Yenilen pehlivan güreşe doymaz.”

“Din olan yerde kin olmaz.”

“Döğüşte yumruk sayılmaz.”

“Garaz, marazdır.”

“Gider diller beresi, gitmez kuyruk yaresi.

“Kavgacı köpekte yara eksik olmaz.”

“Silah sahibine bile düşmandır.”

“Tabancanın dolusu bir kişiyi korkutur, boşu kırk kişiyi.”

“Taşın gözü olmaz.”

“Tüfeğin vurmazı olmaz.”

“Arı kızdıranı sokar.” sözünde de de olumsuz bir davranışın yani **suçun cezasız** kalmayacağı, dolayısıyla arının sokmasını istemeyen kişinin, toplumun dikkatli davranması gerektiği vurgulanır.

Buraya kadar içerik bakımından çok genel hatlarıyla tasnif ederek sıralamaya çalıştığımız bu ata sözlerini toplu olarak değerlendirirsek şu sonuçları çıkarırız:

1. İnsanlar, toplumlar, milletler birlikte yaşamak, birbirlerine katlanmak zorundadırlar.
2. Dostluk insanlar için, toplumlar için vazgeçilmez bir olgudur. Ancak istismara çok elverişlidir. Bunun için dikkatli olunması, çok akılcı davranılması gereken bir müessesedir.
3. Düşman asla küçümsenmemeli, dikkatli olunmalıdır.

4. İyilik de kötülük de iki başlıdır. Yani barışın da savaşın da oluşmasında her iki taraf da önemli rol oynar. Barış isteyen kişi, toplum veya devlet bu arzusunu davranışa dönüştürmeli, bu meziyetini korumalıdır.

5. İnsan toplum veya devlet haddini bilmeli, başkalarına aşırı derecede güvenmemeli,; daima dikkati olmalıdır.

6. İnsan için, toplum için olumsuz olan bazı özellikler aynı zamanda faydasızdır da. Tamah, hırs, kin, nefret gibi olumsuz duyguların eninde sonunda kişinin ya da toplumun kendisine zarar vereceği gerçeği göz ardı edilmemelidir..

7. Daima iyiliğin kazanacağı unutulmamalıdır.

İşte yüz yıllar boyunca çeşitli coğrafyalarda bazan barış bazan de kavga ortamı içinde yaşamış olan Türk milletinin asırlar süren deneyimleri bize böyle bir sosyal ortam öğütüyor. Bunlar olmadan akılcı, gerçekçi bir barışın tesis edilemeyeceği açıktır. Kısacası, barışın da şartları ve bir bedeli vardır. Barışçı olmak hem çok kolay hem çok zordur. Ata sözleri zor olanı yani alt yapının niteliklerini ve şartlarını ortaya koyarak işimizi büyük ölçüde kolaylaştırmışlardır. Bize düşen atalarımızın yaşadıkları deneyimleri yok saymamak, bir bakıma tarihten ders almak, kötü sayfalarını tekerrür ettirmemek. Âkif'in dediği gibi:

Ders alınsaydı tarih tekerrür mü ederdi?

KAYNAKÇA

ACAROĞLU, M. Türker. **Dünya Atasözleri** (Dünyanın 155 Ulus ve Dilinden 16.175 Atasözünü Kapsar), Kaya Yayınları, İstanbul.

AKSOY, Ömer Asım. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, I, II, III.** c. , Ankara 1984.

ALYILMAZ Dr. Cengiz. **Uygur Ata Sözü ve Deyimlerinden Seçmeler**, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları, Enstitüsü Yayınları, Erzurum 1995.

ATALAY, Besim. **Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi I, II, III, IV**, Ankara 1986.

HÜSEYİNZADE, Ebülğasım. **Atalar Sözü**, Bakü 1956.

RZAYEV, Xalig Ağa Hesenoğlu, **Atalar Sözü**, Bakü 1992.

SOYKUT İ. Hilmi. **Türk Atalar Sözü Hazinesi**, Ülker Yayınları, İstanbul 1974.

TAYMAS, Abdullah Battal. **Kazan Türkçesi'nde Ata Sözlere ve Deyimler**, Ankara 1988.

TEKİN, Prof.Dr. Talat. **Orhun Yazıtları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

ÜLKÜSAL, Müstecib, **Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler**, Ankara 1970.

YURTBAŞI, Metin. **Sınıflandırılmış Türk Atasözleri**, Özdemir Yayıncılık, Ankara 1994.